

Sözlü Anlatımların Bir Başka Dil İle Anlatılması: Rumca Anlatılarda Türk Halk Verimleri*

Rıdvan Öztürk**

Sözlü Anlatımların Bir Başka Dil İle Anlatılması: Rumca Anlatılarda Türk Halk Verimleri

Rumca Anlatılarda Türk Halk Verimleri Kıbrıs'ta Türk toplumu arasında halk edebiyatı verimleri ortaya konulurken ifade aracı olarak genel itibariyle Türkçe kullanılmıştır. Ancak bazı örneklerde bu tutumun dışına çıkılarak Rumca ifade vasıtası olarak kullanılmıştır. Türk nüfus yoğunluğunun kaybolduğu Dikarpaz, Baf gibi bölgelerde günlük konuşma ve anlaşma dili Türkçeden Rumcaya doğru bir geçiş göstermiştir. Bu geçişin tabii yansımaları olarak bölge insanının sözlü ve yazılı ürünlerinde de Türkçeden Rumcaya doğru kademe kademe bir geçiş olmuştur. Mülemma (iki dilli) tarzında söylenmiş olan maniler bu geçişin canlı örneklerini sergilemektedir.

Anahtar Kelimeler: Dil etkileşimi, Rumca, Rumca yazılmış Türk Halk Edebiyatı ürünleri, iki dillilik

Expressing Verbal Statements in Another Language: Turkish Folk Works in Cypriot Greek Narratives

In Cyprus, Turkish language has been generally used to produce folk literature among Turkish people. However, Greek was used in the some way as an exception in some works of folk literature. A transition may be observed to have been from Turkish to Greek for daily speech and communication in several regions. Baf and Karpaz where the density of Turkish population partly decreases. As a natural extension of that transition, a gradual change occurs from Turkish to Romish language in oral and written traditions of Turkish people living in these areas. Many living examples for this change may be considered as manis composed in bilingual languages.

Key Words: Language contact, Greek, productions of Turkish folk literature in Greek, bilingualism

* Bu yazı, 25-27 Kasım 2004 tarihinde Ankara'da Gazi Üniversitesi Türk Halkbilimi Araştırma Merkezi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü ve UNESCO Türkiye Millî Komisyonu tarafından düzenlenen "Mitten Meddaha Türk Halk Anlatıları Uluslar Arası Sempozyumu"nda sunulan bildirinin yeniden düzenlenmiş şeklidir.

** Yard. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, Eğitim Fakültesi.
ozturk@selcuk.edu.tr

Giriş

Kıbrıs adasını dört yüzyılı aşkın bir süreden beri kendisine vatan edinmiş olan Türk toplumu, zaman zaman adada varlığını sürdürmekte sıkıntılı dönemler ve durumlar yaşamıştır. Bu sıkıntılı dönem ve durumlar toplumun fiziki varlığında olduğu gibi kültürel varlığında da görülmüştür. Osmanlı hâkimiyetinin kuvvetli olduğu dönemlerde Türk kültürünün ve edebiyatının da varlığı kendisini kuvvetle hissettirmiştir.

Osmanlı döneminde ada, kısa süre içinde devletin bütün kurum ve kuruluşlarının teşekkülü ve yerleştirilmesi ile bir yurt parçası haline getirilmiştir. Kıbrıs'ta üç yüzyıldan fazla süren Osmanlı döneminde, Türk kültürü, edebiyatı ve sanatı canlı bir biçimde yaşatılmıştır. Ancak bundan sonra ortaya çıkan sosyal ve siyasi sebepler adadaki bu canlılığın durağanlaşmasına, Kıbrıs Rum toplumu ile olan etkileşimde pasif konuma hatta tamamen etkilenen konumuna geçmesine yol açmıştır. Yazılı Kıbrıs Türk Edebiyatını dönemleri incelendiğinde adadaki Türk toplumunun geçirdiği siyasi ve sosyal süreçlerin yansımalarını da görmek mümkündür. Osmanlı Dönemi (1571–1878), Geçici Dönem (1878–1925), Hareketlenme Dönemi (1939–1955), Ulusal Direniş Dönemi (1965–1974), Yeni Arayışlar Dönemi (1974-) (Fedai, 183).

Gerek Kıbrıs doğumlu gerekse görevle Kıbrıs'a gelmiş, eserlerini burada vermiş olan yazar ve şairlerin eserleri ile oluşan yazılı edebiyatın yanı sıra; bunlar gibi tam dönemlere ayrılamasa da adada sözlü bir edebiyatın varlığı da aşîkârdır. Özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısında yazıya geçirilmeye başlanmış olan bu ürünlerin zenginliği ve Anadolu Türk halk edebiyatı ile de bire bir örtüştüğü gözlemlenmektedir (Sakaoğlu 2003, 179). Sözlü halk edebiyatı ürünleri üzerine önceleri yapılmış lisans tezleri, yerini zamanla yayımlanmış yayınlara bırakmıştır. Bu yayınlardan adadaki Türk halk edebiyatının verimlerini tespit etmek de daha kolay bir hâle gelmiştir. Anadolu Türk halk edebiyatının yansımaları olarak Kıbrıs'ta da masallar, hikâyeler, atasözleri, türküler, ağıtlar, tekerlemeler, bilmece, fıkralar, lâtifeler ve inanma sözleri su yüzüne çıkarılmıştır (Konur 1938, Kemal M. Ali 1968, Rauf Ali 1973, Yorgancıoğlu 1980, Sakaoğlu 1983, Gökçeoğlu 1991avb.)

Rumca Anlatılarda Türk Halk Edebiyatı Verimleri

Yüzyıllar boyu bir arada yaşamış toplumların birbirlerinin dillerinden etkilenmeleri tabii bir hadisedir. Bu yüzden Kıbrıs Rumcasında ve Kıbrıs Türkçesinde özellikle kelime alış verişi bakımından etkileşimin yüzdesi fazladır (Öztürk

2000, Papapavlou 1994). Destan, türkü, mani, atasözleri, tekerleme, inanma sözleri vb halk edebiyatı verimlerinde genel itibarıyla Türkçe kullanılmıştır. Ancak aşağıda temas edeceğimiz bazı örneklerde bu tutumun dışına çıkılarak Rumca ifade vasıtası olarak kullanılmıştır. Anonim söyleyişlerin yanı sıra, Luricina (Akıncılar) köyünden Mustafa Muzaffer Özboşnak (Yalluri), Karpaz bölgesinden Hasan (Şeyh) Derya ile Talat Cafer, Baf'ın Arodez (Kalkanlı) köyünden Mehmet Mulla Ali (Mehemmedo) ve Hüseyin Teralı gibi şairler Rumca eserler vermiştir.

1. Destanlar

Kıbrıs Türk Halk Edebiyatının destan örnekleri Anadolu Türk Halk Edebiyatının destan örnekleri ile örtüşmektedir. Aşk ve eşkıyalık destanları (*Hasan Bulliler Destanı, Arap Halid'in Destanı, Midas Destanı, Doktor Behiç'in Destanı, Ana ile Muallime Kızın Katli Destanı*), dinî konulu destanlar (*Âdem ile Havva Kıssası*), sosyal içerikli destanlar (*Açgözlük Destanı, Yaş Destanı, Polis Destanı, Alacaklı ile Verecekli destanı, Tercüman Destanı*), mizah konulu destanlar, (*Am ile Götüm Destanı, Hayır Etmezsin Destanı*), kısa didaktik hayvan destanları (*Ol Sinek Destanı, Sıçan Destanı, Kurbağa Destanı, Kedisözü Destanı, Horozun Destanı*) Türkçe yazılıp söylenmiş destanların en yaygınlarını oluştururlar (Yaşın 1994, 23–24). Ancak Türkçe olarak yazılıp söylenen bu manzumelerin yanı sıra Rumca olarak yazılıp söylenen destanlara da rastlamak mümkündür.

Bütün Kıbrıslıların bildiği Hasan Bulliler Destanı, önce Rumca olarak kalemeye alınmıştır. Kıbrıs'ta İngiliz yönetiminin başladığı yıllarda Baf Kazasının Mamonya köyünden Hasan Ahmet Bulli haksız yere mahkûm edilip hapse götürülürken kaçır ve 1877–1888 yılları arasında kanun kaçağı olarak dağda kalır. Hastalanınca düze iner ve hapse atılır. Bundan altı yıl sonra iki kardeşinin de adam bıçaklayıp kanun kaçağı durumuna düşmesi üzerine tekrar dağa çıkmak isteği ile kaçarken öldürülür. Kardeşleri de iki yıl sonra 1896'da yakalanarak idam edilirler.

Hasan Bulliler hakkındaki ilk destanı idam edildikleri 1896 yılında Baf Kazasının Girit Tora köyünden Hristodulos Çapura adlı bir Rum şairi yazmış “*To Trağudi ton Hasanboullion (Hasanbullilerin Türküsü)*” adlı on iki sayfalık bu destan Çapura tarafından Lefkoşa'da bastırılmış, gördüğü ilgiden dolayı aynı yıl ikinci baskısını da Larnaka'da yaptırmıştır. Başka Rum şairler tarafından da Hasan Bulliler hakkında destan yazılmıştır. Destan daha sonra Hafız Cemal tarafından Türkçe olarak yazılmıştır. Dellal Mustafa Hüseyin Aynalı tarafından da çeşitli yerlerde okunmuştur. Destanın daha sonraki nüshaları Türkçe olarak yayımlanmıştır. Çapura'nın Türklerle ilgili veya ilgisiz olarak söylediği Rumca

şairler de yine bazı Türkler tarafından bilinmekte ve yeri geldikçe de söylenmekte idi (Öztürk 2003, 215).

Adada meydana gelmiş olayları anlatan destanların bazılarının iki dilde de yazıldığını görmek mümkün. “Hasan Bulliler Destanı”nda olduğu gibi “Tercüman Hacı Yorgacis’in Destanı”nın da hem Rumca hem Türkçe şekilleri vardır. Osmanlı döneminde otuz yıl süre ile tercümanlık görevinde bulunan ve padişahın özel iltifatına mazhar olmuş kişinin başından geçenleri ve sonunda da idam olunuşunu anlatan bu destanın Rumcası 16 sayfadan oluşmaktadır. Türk Halk Edebiyatının söyleyiş özelliklerinin ve Türkçe kaynaklı kelimelerin bariz bir biçimde görüldüğü bu destan, 1868 yılına ait bir el yazmasından alınarak 1927 ve 1938 yıllarında yayımlanmıştır. Bu uzun destanın Türkçede yazılmış varyantı ise Hacı Yorgacis’in hikâyesini kısmen de olsa dile getiren yirmi dizeden oluşan “Tercüman Destanı”dır (İslamoğlu 1994b, 63, 79–80):

Tercüman Destanı’ndan

A tercüman tercüman	Gahve tütün işdiler
Sefa sürdün çok zaman	Tenha yere geçtiler
Katline ferman geldi	Tercümanın başını
Kıbrıza yolladılar	Sepetleme kesdiler

Hasan Derya’nın “*Kıbrıs Destanı*” da Rumca olarak yayımlanmıştır. 377 mısradan oluşan bu destanda 1974 öncesinde meydana gelen olaylar anlatılarak, Rumların haksız konumda olduğu, ada Türklerine haksızlık ettikleri açıkça söylenmektedir. Destanda geçen iyelik ekli şekillerden ve üslubundan şairin kendisini mensup hissettiği etnik gurubun Türk tarafı olduğu belirgin bir biçimde anlaşılmaktadır.(Gökçeoğlu 1994, 171–202).

“Aysimio’ya bütün gün kurşun atarlardı
Aysimio’nun toprakları her adımda kurşun doldu
Talâtımızı, Mustafa’yı (Cuma’nın oğlunu) vurdular

.....
Vurdular hem çocuğumu, vurdular hem beni da”

.....
“Gençlerimiz ağlarken Rumlar gülerlerdi”

“Hangi devlet savaştı Venedik’le?

Savaşmaya cesaret eden devlet

Kıbrıs’ın topraklarını kanıyla yoğurdu

400 senedir Türk bu toprakta oturur

Siz utanmadan bu sesleri çıkarırsınız

Hiç olmazsa şükürler deyin
 Türk sizi bıraktı da burda oturursunuz
 Yunanlı Kıbrıs'ı ne zaman vatan yaptı?" (Gökçeoğlu 1994, 178, 180, 190).

Yine Hasan Şeyh Derya tarafından kaleme alınmış olan bir başka Rumca şiir de 137 mısradan oluşmaktadır. Bu şiirde, bir yandan aşkın güzelliği anlatılırken, diğer yandan dünyanın gelip geçiciliği, asıl olanın ahlaklı ve namuslu olmak olduğu anlatılmaktadır (Gökçeoğlu 1991, 217–224).

Obu şebazzi o uranus cobu fodizzun dasdra
 "Gökyüzü nereyi örter, yıldızlar nerde ışırsa

Ksizzun di ğğın idsin dimin da Sgo vijjadis dasbra
 Bütün dünyaya değer onun iki beyaz göğsü

Anidun buna sdrehedun i besgosini biso
 Eđer çocukluk geri gelebilseydi

Obu şşebazzo uranus na da glironomiso
 Gökyüzü nereyi örterse hep alabilseydim

Myan nihdan dis neodizmu ehenna da hariso
 Gençliğimin bir gecesi için onları bağışlardım

Cinos bu sgefdede dimin men un isdo myâlonda
 Namusu o ki düşünür kafasında aklıyla

Fengarın Zegadesseris fenci do brosobondu
 Ayın on dördü gibi yüzü parlar"

.....

Baf'ın köyünden olan Hüseyin Aslan da, Panaya'da Ğliğori ile Ermioni arasında geçen bir aşk hikâyesini anlatır. Altı yaşından itibaren birbirini seven iki genç, kızın babasının kızı bir başkasına vermek istemesi üzerine evlenemezler. Kıza talip olan kişi kızın yavuklusu tarafından bıçaklanır. İki ay hapis cezası alır. Kıza iki yıl olarak duyurulur. Kız bunun üzerine ormana kaçır ve orada kendisini asar. Ertesi gün hapisten kaçan oğlan kızı ölmüş görünce kızın babasını ve nişanlısını bıçaklayarak öldürür, kendisi de kızın cesedine sarılarak intihar eder. Bu destanda diğerleri gibi aynı serbest nazım özelliklerini gösterir (Gökçeoğlu 1991, 211–215):

Panaya'da Geçen Olayın Destanı

Ermioni co Ğliğoris eski hronon sdo sgoliyon bu byennan ağabihisan
 Ce isda efda o cirisdu ci manadu e behanen

Ceminen me mya gocagarin sdedendu
Ermioni mera psumin fayin e dayizzendo

“Ermioni ve Ğliĝori altı yaşında okula giderken birbirlerini sevdiler
Yedi yaşında Ğliĝori’nin annesi ve babası öldü
Ve bir kocakarı nenesi ile kaldı
Ermioni gündüzleri ekmek ve yemek getirirdi ona”

1974 yılında ölen Avtepelî Talat Cafer’e ait 68 mısradan oluşan bir başka destan da yine Rumca yazılmıştır. Genç kızlara yönelik ahlakî öğütlerin yer aldığı bu destan da tıpkı Şeyh Hasan Derya’nın “Kıbrıs Destanı” gibi, belli bir nazım biçimine ve ölçüye baĝlı olmaksızın serbest tarzda yazılmıştır. Hasan Yalkut tarafından derlenen “Öğüt” isimli bu destanın ilk mısraları řu şekildedir (Gökçeoĝlu 1994, 197, 200):

Obu ři des berifanes, nartun nagroas tusin
“Nerede kendini beĝenmişler varsa gelip dinlesinler

Cenna dus bo da yipĝâdus ca telum asgrostusin
Ayıplarını söyleyeceĝim kulak versinler

Horun gadi mini etek çe babirodusin
Mini etek giyerek yürüyüşe çıkarlar

Ce des zanbares yihnuşin du gozmu na stuşin
Beĝenilmek için bacaklarını sergilerler

Ma ven gadalaĝusin ca bu dus neelusin
Delikanlılar bunları izlerler”

2. Türküler, aĝıtlar

Eskiden Rum halk şairleri, Rum kiliselerinin köylerdeki azizleri onuruna düzenlene panayırlarda, kendilerini dinleyen hem Rum, hem de Türklere seslenirlerdi. Çünkü bu tür şenliklere her iki toplumdan bireyler katılıyor ve şiirlerin konularını da Rum ve Türk gençleri arasında geçen aşk ilişkileri oluşturuyordu. Eleni’ye aşık olan Baflı Mustafa’nın şarkısı (Dragudion Mustafa du Pafiu), Mullalı’nın oĝlu Ahmet Aĝa’ya aşık olan Karpaz Yedikonuk köyünden Marikku ile ilgili şarkı (Marikkus apo Eptakomi Karpasias) bunlara örnek olarak verilebilir. Bir de Tilirya ve Karpaz yörelerindeki yaşlı bazı Türklerin Akritika şarkılarını Rumlarınkinden daha tam metinlerle bilip söyledikleri kaydedilmiştir...Birçok Türk halk türküsü Rumlar tarafından zevkle dinleniyordu. Bunlardan çoĝuna Rumca sözler yazılmış

ve günümüze kadar, özellikle kırsal bölgede söylenegelmiştir. Örnek olarak şu şarkılar verilebilir: Kalenin bedenleri, Kadifeden kesesi, Ya muallim ya muallim, Çaresiz dertlere düştüm aman doktor bir çare, Oğlan oğlan kalk gidelim, Gelemem ben, Hani benim elli dirhem pastırmam” (An 1999, 33). Türkçe karşılığı bilinen türkülerden başka, Kıbrıs Rum Folklorunu anlatan Rumca kaynaklarda da “Kıbrıs Türküleri” veya “Sıla Türküleri” başlığı altında verilen eserlerin içinde birçok Türkçe kelimeler yer almaktadır (İslamoğlu 1994c, 141).

Karpaz bölgesinde tespit edilen düğün ile ilgili âdetlerde pek çok Türk kültürü unsuru göze çarpar. Bir yanda gelin hazırlanırken, gelinin çeyizi yanında yer alan halka Rum kemancı “Gartzillama” (Karşılama) çalmaya başlar. Rum gelinin boynuna som altından “Gerdenen” takılır. Yenge kadın gelini giydirip kuşatırken kemancı besteli olarak aşağıdaki türküyü okur (İslamoğlu 1994, 192-193). Bu türkünün bir varyantı da Mehmet Yaşın tarafından tespit edilmiştir (Yaşın1999, s.240):

Allâsede din omorfa na men dis neğelusin
 “Kendisini (gelini) iyi giydirin gülünç olmasın
 Ce na lâlûsin maşalla osi ce an di thorusin
 ve kendisini görenler maşallah desin.
Ade natho masdorisses gannede gayrettin
 Haydi yenge hanımlar biraz gayret ediniz
 Mence ağrısdı ce o ğambros ce basi do kısmettin
 Damadı gücendirip de gelin kısmetini yitirmesin

Don gaton then dom mgannusin athen du basin musi
 “Pisi pisi gel demeden kediyi tutmazlar
 Allâksede din omorfa na men dis neğelûsin
 Kendisini iyi giydirin gülünç olmasın
 Ce osi ce an din thorin, maşala na lâlusin
 ve tüm görenler geline maşallah desin.
 Fonaksede don cridro, narti na din izosi
 Babasını çağırınız gelip kuşağını kuşatsın
 Ce na dis vali dosdavron ce na din barathosi
 ve isdavrozunu (haçını) takıp ona teslim etsin

Yine Balalan (Bladanisso) köyünde Rauf’un karısını kaçıran Celal’in bayram günü Rauf tarafından bıçaklanılarak öldürülüşü üzerine yakılan ağıt da Rumca söylenmiş bir başka örnektir. Olay kahramanlarının ve ağıtı yakanların

Türk olmalarına rağmen dil Rumca'dır. Beş dörtlükten oluşan bu ağıttan alınmış örnek aşağıdadır (Gökçeoğlu 1988, 126, Yaşın 1994, 157–158):

E guseda inda yinigen	Duydunuz mu ne oldu
Do berazmonon basga	Geçtiğimiz bayramda
Cini bu sinivollasin	Üsteleyip duranlar
Stahigosin ce hasga	Durup da seyrettiler
.....	
Na borisin don Celalon	Götürmek için Celal'i
İsta mesogomiya	Hemen hastahaneye
O Celal'os e behanen	Ama Celal ölmüştü
Cefigendus eyiya	Geridekilere sağlık bıraktı

İki toplumun fertleri arasında geçen yasak ilişkiler sonucu ortaya çıkan öldürme olayları üzerine yakılmış ağıtlarda da Rumca'nın anlatı dili olarak kullanıldığı görülmür. Lefkoşalı Türk kadını Emine ile ilişki kuran Rum Hristofi'nin Emine'nin odasında Türk gençleri tarafından bulunup öldürülmesini anlatan "Emine Türküsü" ile Yedikonuk (Eptakomi) köyünden Andoni'nin hanımı Marikku'nun dostu Mulla-li'nin oğlu Ahmet Ağa'nın Andoni tarafından öldürülmesini anlatan Ahmet Ağa Ezgisi (Marikkus apo Eptakomi Karpassias) bunlara örnek olarak verilebilir. (Gökçeoğlu 1988, 127–130):

Emine Türküsü'nden

A Emine gül Emine goççinon bomilari
 "Emine'm gül Eminem kırmızı domatesim
 Asse vodisun bedus do bos idun me do zori
 Sorarlarsa sana de ki bu iş zorla oldu"
 İnda da helis amana do bsemanna lalumen
 Niye istersin anne biz yalan söyleyelim
 İsdon afendin dosseğon enna do bokrihumen
 Allah'ın huzurunda hepsini açıklayacağız"

Mehemmedo'nun ağıtları da ünlü olup eskilerin dilinde hâlâ yaşamaktadır. Çoban Yusuf adındaki kişinin kadın yüzünden başı belaya girip yatağında vurularak öldürülmesini anlatan bu ağıt, kâğıda da yazdırılıp o zamanın parası ile bir kuruşa satılmıştır. Tamamı 49 kıtadan oluşan Çoban Yusuf'un Ağıtından örnekler verilmiştir (İslamoğlu 1994ç, 110–123):

1	Oli meğali ge migri
Gondamu mazefdide
Ce biğidi othomanon
Brodi fora nathide
.....	“Büyük küçük hepiniz
Etrafıma toplanın
Sözlerimi dinleyin
İlk kez bir Türk ozanın
.....
10	Osi ehun frena nasgefdu
Namin bragsun mazzindu
Yadi o Yusufis en boci
Bu ehasen din zoin du
.....	Aklı olan herkes düşünsün
Aşka aldanmasın
Yusuf gibi aşk yüzünden
yaşamından olmasın
.....
47	Ce do onomamu en ğnosdo
Mehemmedi me lâlusin
Ce cini be emme kserusin
Nartusin nam e thusin	Adım herkesce bilinir
Mehmet diye anılırım
Beni tanımayanlar
Gelip beni görsünler.”

3. Maniler

Kıbrıs Türk Halk Edebiyatındaki bütün örneklerini tespit etmeye çalıştığımız “çatışma (çatizmos)” adı verilen iki dilli manilerde Türk Halk edebiyatı ürünü olan mani tarzı söyleyişin Türkçeden Rumcaya nasıl geçiş yaptığını belirlemiştik (Öztürk 2003a, 244-247)

Aşağıda aynı dörtlüğün üç ayrı bölgeden derlenmiş şekli Türkçe söyleyişten Rumca söyleyişe doğru geçişi göstermektedir. Tamamen Türkçe söyleyişlerden Avkıran’ın derlemesi Lefkoşa’dan yapılan derleme ile, (Abahor) Cihangir’den yapılan derlemelerde Rumca kelime ve ibareler bulunmamaktadır. Lefkoşa, son döneme gelinceye kadar Türk nüfusunu ve Türkçe nüfuzunu korumuştur. Cihangir ise sadece Türklerin yaşadığı bir yerleşim birimidir. Larnaka’dan yapılan derlemede ise Rumca-Türkçe mülemma tarzı söyleyiş kendisini göstermektedir. Bu varyantın kaynak şahsı Emine Molacuma Türk asıllı olup iyi derecede Rumca bilmektedir. Mülemma mani söyleyişlerinden başka tamamen Rumca şiirler de bilmektedir:

“Elan banborin bilinmada

*İskeleye yanaşır
Emas igobelles duhorgo
Gören gözler kamaşır*

“Gemi gelir yanaşır

*İçi dolu çamaşır
Benim yarım çoğ güzel*

“Gemi dolu çamaşır

*İskeleye yanaşır.
Bizim köyün kızları
Gören gözler kamaşır.” (Larnaka)*

“Vapur geldi dolaşır

*İçi dolu çamaşır
Yennile bir yar sevdim*

Gören gözler gamaşır”
(Lefkoşa)

Gören gözler gamaşır”
(Cihangir) (Öztürk 2003, 213).

Kıbrıs Türk mani geleneğinde söylenen manilerin asıl dili Türkçe'dir. Ancak manilerin dilinde az da olsa iki dilin de kullanıldığı örnekler vardır. Bu iki dilli manilerden ayrı olarak, tamamen Rumca söylenmiş maniler de bulunmaktadır:

İmun do rizogarpason
Cihta bodin yalusan
Ca bu niyan da mazgamu
Dehgan mavrommadusan

Dipkarpaz'dayım
Yalusa'dan geldim
Gözlerim görmedi
Böyle kara gözülü güzel

Bodon stenondis erassa
İbondis inda gamnis
Ce boloihi ğen ci bezmu
Namemmu sindihannis

Sokağmdan geçerken
Nasılısın dedim
Seslendi ve dedi ki
Konuşma bana” (Rauf Ali, 145)

Atışma geleneğinin bir uzantısı olarak yapılan atışmalar (çatizma, çatizmos), Rumlar ile Türkler arasında da yapılmıştır. Panayırarda ve çeşitli toplantı yerlerinde yapılan bu atışmalarda ortak dil olarak genellikle Rumca kullanılmıştır. (Gökçeoğlu 1994, 169):

Rumca mani söylemekte mahir olan Türklerden biri olan Mehemmedo (Mehmet Mulla Ali) ana dili gibi Rumca bilmekte ve bildiği Rumcada öylesine güzel şiirler söylemekteydi ki, Rum ozanlar onunla yarışmaktan çekinir, onun bulunduğu mecliste ağızlarını açmazlardı. Kıbrıs Rum halk ozanlarının ünlülerinden Azinas'ın Arodez köyünün kahvesine çağırarak yaptığı atışma teklifini kabul eder, yapılan yarışmada Mehemmedo, Azinas'ı Rumca söylediği manilerle susturarak yenilgiyi kabul ettirir (İslamoğlu 1994ç, 105–108):

.....

Thavmazume din thalassa
Vahos bu din efgalan
İsdegume zilloğizume
Din homan bu do valan

“Denizin hayranıyım
Amma da derin kazdılar
Durup düşünüyorum da
Çıkan toprakları ne yaptıklarını bilmiyorum”

İse isdravos ce ehhoris
Dosa Vuna meğala
Ulon do homa du yalyu
Cibano do efgalan

“Bu kadar büyük dağları
Kör olduğun için görmezsin
Denizden çıkan topraklarla
Bunları yaptıklarını bilmezsin

4. İnanmalar ve inanma sözleri

Kıbrıslı Türklerin Rumlarca da kutsal kabul edilen bazı yerleri ziyaret ettiklerini, buralarda yağmur duası yaptıklarını öğreniyoruz. Sadece dinî anlayışla ilgili değil, halk hekimliği ile ilgili olarak da ortak inanmalar görülmektedir. “*göbek kaldırmak*”, “*bademcik ovmak*”, “*avıslamak*” ve “*hırsızın tespiti*” gibi inanmalarda söylenen sözlerin Rumca olması dikkat çekicidir (Öztürk 2003, 217).

Türk ve Rum anneler bademcikleri şişen çocuklarını Yeşilköy’deki Musa Dayı’nın annesine götürürlerdi. Bu yaşlı kadın aşağıdaki sözleri söyleyerek çocukların bademciklerini ovarı (Bağışkan 1997, 75):

Dahilidi mahilidi	Bu da efa eksi
Arfondiu Harondas	Bu da eksi bende
İşen Thega Bethkia	Bu da bende dessera
Bu da thega e benanen do ena	Bu da dessera driya
E minen enya	Bu da driya thikio
Bu da enya ohto	Bu da thikio ena
Bu da ohto efa	Bu da ena e minen

Yine çocuklarındaki bambaga adı verilen kandil veya temrei için Arapköy civarındaki Türkler ve Rumlar Arapköy’ün yaşlı Rum üfürükçüsüne giderek, onun Rumca sözlerle üfürerek afsunladığı bir fincan pekmezi çocuklarına içirirlerdi. Bundan başka çalınan bir eşyanın hırsızını tespit etmek için Türk ve Rum kadınlarının kalburu kaldırarak döndürerek yaptıkları ortak bir uygulama vardı. Hırsızın tespitine yönelik bu uygulamada da aşağıdaki sözler söylenirdi (Bağışkan 1997; 76, 81–82):

Medon bavlo	“Bayloynan
Medon bedro	Bedroynan
Enepşando	Almadılar
Medon bavlo	Bavloynan
Medon Bedro	Bedroyla
Eşşando	Aldılar”

5. Atasözleri ve deyimler

Kıbrıs’ta kullanılmakta olan atasözleri ile deyimlerde de genellikle Anadolu Türk Halk kültürü ile bir uygunluk vardır. Ancak hem Türkler arasında hem de Rumlar arasında söylenmekte olan birçok atasözü ve deyim bulunmaktadır. Kevork Keshishian’ın 1977 yılında Lefkoşa’da yayımladığı “Romantic Cyprus”

isimli kitapta bu ortak sözlerle ilgili bir bölüm bulunmaktadır. Gökçeoğlu'nun kitabının giriş kısmına aldığı seçmeleri burada vermek istiyoruz. (Gökçeoğlu 1991a, 9–10):

Deliyi yolla arkasından da sen de git
“Stile don bellon ce biyenne da bison du”

Ayakkabım yerli olsun da yamalı olsun
“Da babuçya bu don dobossu as en ce gommak yazmeno”

İslanmışın yağmurdan pakı yoktur
“O vremenos en foade bu din vrohi”

Çok gülen tez ağlar
“Obyoy yela gliyora gleyi”

Rüzgâra taş atmak
“Sirni bedran ston aeran”

Gel dede göstereyim bağları
“Ela bappu na su thikso da ambelya”

İğne ipliğe dönmek
“Eğine obos di velonan”

Gözünü çıkartmayı bile bilmez
“Eni kseri nafgali da matyadu”

Değneğin iki tarafı da boklu
“İ verga ce bu des go bandes ksimarismeno”

Yerin kulağı var da duyar
“İ yi eşi ifka”

Fazla sıkarsan boku yağı çıkar
“ Anda siksiz bolla na faalisdo laindu”

İslamoğlu da Keshishian'ın tespit ettiklerinden farklı Hritu N. Tavuşani'nin “Laografika Rizokarbasu” (Dipkarpaz Folkloru) isimli eserinde Dipkarpaz Rum folklorunda Türk folkloru unsurları olarak aşağıdaki sözleri belirtmektedir. Bu sözlerin yanı sıra içinde Türkçe kaynaklı kelimelerin geçtiği birçok örneği de yine aynı eserde bulmak mümkündür (İslamoğlu 1994, 184–190):

Birlikte ekmek tuz yedik
“Efağamen psomin ce alas mazzin”

Kapak yuvarlandı tencereyi buldu
 “Etcilisen de aduppoma ce ivren do tenzere”
 Çoğu isteyen azı da bulamaz
 “Opgos theli da bolla, hanni ce da liğa”

Aç ayı oynamaz
 “Nisdiciarkutha en horefki”

Dilin kemiği yok, ama kemik kırar
 “İ ğlossa gokkalo ce eşi ce gokkalo dsakkizi”

İyilik et de denize at
 “Game galo ce rikse do isdo yalon”

Beleşin çirkini köşelerin güzeli
 “Assimos isda dulupga ce omorfos isda gandunya”

İyi davranış yılanı deliğinden çıkarır
 “Ogalos drobos fgalli din gufin budin driban”

Doğruyu çocuktan ve deliden öğren
 “Abo moro ce abo bellon na mathis din alithga”

Bir el ötekini yıkar ikisi de yüzü yıkar
 “Do enan şerin nifgi do allo ce bgo do brosobon”

Dayaktan cennetten çıktı
 “Do ksilon efgin bu din barathison”

Su uyur da hırsız uyumaz
 “Do neron cimade ce o glefdis en cimade”

Aynaya ne gösterirsen onu görürsün
 “Du yalliyu gada bu na du thiksis, thihni”

Yokuşun inişi de vardır
 “Do aniforon eşi ce gadiforon”

Eken biçecektir
 “Obgos isberi en na therisi”

Büyük lokma koy, büyük söz söyleme
 “Meğalon vukku valen ce meğalon loğo membis”

Bir fese iki baş sığmaz
 “Enan fesin hgo cefalya eh hori”

6. Masallar

Rumca asıllı olduğu sanılan birçok masalın Türkler aracılığı ile Rumlara ve Yunan Halk edebiyatına geçtiği bilinmektedir (An 1999, 33) Mahmut İslamoğlu'nun Hristu N. Tavuşani'nin 1970 yılında Rumca olarak yayımladığı "Laografika Rizokarbasu" (Dipkarpaz Folkloru) adlı eserinde yer alan Türk halk edebiyatından geçme olduğu açıkça belli olduğunu gösterdiği masalları burada zikrelelim:

"133. sayfada yer alan "Sihirli Şapka" ve "Sihirli Bıçak" başlıklı Rumca masal çok ilginç. Giriş tekerlemesinde yer alan tümcelerde Türk masal unsurları çok bariz biçimde görülebilir: Rumca okunuşu: "*Mian volan ce ena zamanin. Bu bandrefgan don Hasanin*" Anlamı: "Vaktin zamanın birinde Hasan'ı evlendirirken.."Masaldaki diğer Türkçe sözcükler arasında "kocakarı", "vatan", "acaba", "belki", "masa" sözcükleri de dikkat çekicidir. 137. sayfanın ortasında başlayıp 140. sayfanın ortalarına kadar süren "kaplumbağa" başlıklı masalda bir hayli Türkçe sözcük yanında masal unsurlarının çoğunun bunun bir Türk masalı olduğunu ortaya koyar... 146. sayfadan 150. sayfaya dek süren masalda Türkçe birçok sözcükten başka "hoca", "vezir", (vezirin olarak), "padişah" v.b. unsurları bu masalın bir Türk masalı olduğunu gösterir.. 167. sayfada başlayan "Dünya Güzeli" adlı masaldaki bir kısım Türkçe sözcükler, masal kahramanları, hele hele düğünün kırk gün kırk gece devam etmesi, Türk masallarının özelliklerinden başka bir şey değildir." (İslamoğlu 1994, 191)

Sonuç

Kıbrıs'ta uzun yıllar bir arada yaşamının getirdiği bir takım etkilenmeler olmuştur. Bu etkilenmelerin edebiyata yansımaları üzerinde zaman zaman durulsa da bunların bir arada ele alınarak değerlendirilmesi tam olarak yapılmamıştır. Biz burada tespit edilen Rumca söyleyişleri göz önüne sererek bunlardan hareketle düşüncelerimizi ortaya koymak istiyoruz.

Adada Türk hâkimiyeti ile birlikte başlayan bir dil kültür ilişkisi kurulmuştur. Bu ilişki adadaki Türk toplumunun Anadolu ile bağlantısına bağlı olarak olumlu veya olumsuz yönde hareketlenme göstermiştir. Adadaki Türk toplumunun eğitim ve kültürel zindeliğine göre edebi ürünlerin de çoğalıp azaldığını izleyebiliriz.

Adadaki Türk toplumu başlangıçta ötekinin dilini öğrenmek için bir insani gayret içinde olmuştur. Bu aynı zamanda, nüfus bakımından kendisinden daha fazla bir kitleyi oluşturan Rum toplumu ile iletişim için de gerekli bir olgu idi.

Önceleri insani ve keyfi bir olgu olarak başlayan bu durum zaman içerisinde ötekinin kendi dilinde ısrarı sonucu anlaşma ve iletişim için bir zorunluluk hâlini almıştır. Bu durum özellikle nüfusun yoğunluğunun kaybolduğu bölgelerde daha bariz bir biçimde kendisini göstermiştir.

Nüfus yoğunluğunun kaybolduğunu Dipkarpaz gibi, Baf gibi bölgelerde günlük konuşma ve anlaşma dili Türkçe'den Rumca'ya doğru bir geçiş göstermiştir. Bu geçişin tabii yansımaları olarak bölge insanının sözlü ve yazılı ürünlerinde de Türkçe'den Rumcaya doğru kademe kademe bir geçiş olmuştur. Mülemma tarzında söylenmiş olan maniler bu geçişin canlı örneklerini sergilemektedir.

Hritu N. Tavuşani'nin 1970 yılında yayımladığı "Laografika Rizokarbasu" (Dipkarpaz Folkloru) isimli eser ile Kevork Keshishian'ın 1977 yılında Lefkoşa'da yayımladığı "Romantic Cyprus" eseri ve 1938 ile 1950 yıllarında yine Lefkoşa'da yayımlanan "Kibriake İsbuhte" (Kıbrıs Etüdüleri) isimli eserler gibi ada toplumlarının edebiyatını anlatan eserlerin dilinin Rumca olmasına bakılmaksızın yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu eserlerde yer alan Rumca metinler tamamen Rum kültürünü yansıtmamaktadır.

Rumca olarak söylenmiş yazılmış olan eserlerin bazıları Türk asıllı insanlar tarafından ortaya konulmuştur. Bunların Rumca olarak söylenilmesi ötekine kendini tanıtmamanın, kendinin ifade etmenin bir başka yolu olarak da görülmüştür. Tekerlemelerde, atasözü ve deyimlerde, türkülerde, manilerde mülemma tarzı söyleyişlerin olması bunu açıkça göstermektedir.

Tamamen Rumca olarak söylenmiş eserlerin konularına ve içinde geçen kelimelerin Türkçenin temel söz varlığından olup olmamasına göre birinci dereceden müelliflerinin Türk olup olmadıklarını belirleyebiliriz. Mesela, Rauf'un karısını kaçıran Celal'in bayram günü Rauf tarafından bıçaklanması Rumları çok da alakadar eden bir konu değildir. Yine "Dünya Güzeli" adlı masaldaki bir kısım Türkçe sözcükler, masal kahramanları, hele hele düğünün kırk gün kırk gece devam etmesi, Türk masallarının özelliklerini yansıtmaktadır. Rumca söylenmiş olsa bile Rumlarla temasın olmadığı başka Türk bölgelerinde de söylenmekte olan atasözü ve deyimler Türkçeden geçme yapıları tespit etmekte ölçüt olarak kullanılabilir.

İki toplum arasında kültürel etkileşimin adadaki Türk toplumunu özellikle nüfus yoğunluğunu kaybettiği bölgelerde olumsuz yönde etkilediğini görüyoruz. 1960 yılında Türklerin % 38'i Rumca konuşabiliyordu (An 1999, 32-33). Bunun yansıması olarak Rumca eserleri de rahatlıkla anlayabiliyorlardı. Hatta mesajlarını Rumca olarak da verebiliyordu. Türkçü bir şair olan Süleyman Uluçamgil bir şiirinin başında yarı Rumca ifadeler kullanması ötekine mesaj vermenin en açık göstergesidir.

Dringa

— İlimon ektim taşa

Amanın bitmedi kaldı kışa

Elâ sas ganomen bedya

Ya don megalo idea

.....

“Gelin çocuk yapalım

Büyük idealiniz için”

(Uluçamgil 1998, 174)

Mulla Ali'nin oğlunun ağıtında olsun Emine türküsünde olduğu gibi olay kahramanının biri Rum olduğu zaman veya Panaya'da geçen olayın anlatılmasında olduğu gibi kahramanının ikisi de Rum olduğu zaman yazılan eserin dili Rumca olmaktadır.

Yukarıda bazı örneklerini verdiğimiz halk edebiyatı örneklerinin dilinin Rumca olması Kıbrıs Türk Halk Edebiyatının genelini belirlemede ölçü olarak alınamaz. Kıbrıs Türk Edebiyatı genel anlamda Anadolu Türk Edebiyatının kısmen mahalli özellikler katılmak suretiyle şekillendirilmiş bir devamı niteliğindedir. Ancak adadaki Türk toplumunun Rumcayı bazen istekli olarak bazen şartların zorlaması ile benimsemesi Türk müellifler tarafından söylenmiş yazılmış eserlerin ortaya konulmasını sağlamıştır.

Kaynakça

An 1999: Ahmet An, *Kıbrıs Türk Kültürüne Yazılar*, Lefkoşa.

Bağışkan 1997: Tuncer Bağışkan, “Karşılaştırma Yöntemiyle Kıbrıslı Türk ve Rumlarda Ortak İnanç ve Uygulamalar”, *Halkbilim Sempozyumları II*, Ankara, s. 33–110

Gazioğlu 1994: Ahmet C. Gazioğlu, *Kıbrıs'ta Türkler (1570–1878)*, 308 Yıllık Türk Dönemine Yeni Bir Bakış, Lefkoşa.

Gökçeoğlu 1988: Mustafa Gökçeoğlu, *Tezler ve Sözler 1*, Lefkoşa.

Gökçeoğlu 1991: Mustafa Gökçeoğlu, *Tezler ve Sözler 2*, Lefkoşa.

Gökçeoğlu 1994: Mustafa Gökçeoğlu, *Tezler ve Sözler 3*, Lefkoşa.

Gökçeoğlu 1991a: Mustafa Gökçeoğlu, *Kıbrıs Türk Atasözleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Lefkoşa.

Fedai 1997: Harid Fedai, “Kıbrıs Türk Edebiyatı”, *Türkiye Dışı Türk Edebiyatları Antolojisi, Batı Trakya ve Kıbrıs Türk Edebiyatı*, c.9, s. 183–212, Ankara.

İslamoğlu 1994: Mahmut İslamoğlu, “Dipkarpaz Rum Folklorunda Türk Folklor Unsurları”, *Kıbrıs Türk Kültür ve Sanatı*, Lefkoşa, s.184–194.

İslamoğlu 1994b: Mahmut İslamoğlu, “Türk Dili ve Türk Halk Edebiyatı'nın Kıbrıs Rum Halk Edebiyatı Üzerindeki Etkileri”, *Kıbrıs Türk Kültür ve Sanatı*, Lefkoşa, s.63–80.

- İslamoğlu 1994c: Mahmut İslamoğlu, “Kıbrıs Rumcasında Türkçe Sözcükler”, *Kıbrıs Türk Kültür ve Sanatı*, Lefkoşa, s.137–150).
- İslamoğlu 1994ç: Mahmut İslamoğlu, “Kıbrıslı Türk Aşıklar ve Rum Halk Edebiyatına Katkıları”, *Kıbrıs Türk Kültür ve Sanatı*, Lefkoşa, s.105–124)
- Kemal M. Ali 1968: Kemal M. Ali, *Kıbrıs Klavya (Alaniçi) Ağzı*, Ankara Üniversitesi DTCF Lisans Tezi, Ankara.
- Konur 1938: İsmet Konur, *Kıbrıs Türküleri*, İstanbul.
- Öztürk 2000: Rıdvan Öztürk, “Kıbrıs Ağzının Kelime Hazinesindeki Değişmeler”, *III. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi, 13–17 Kasım 2000–07–17, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Gazimağusa, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti*
- Öztürk 2003: Rıdvan Öztürk, “Dil Erimesi, Kimlik Erimesi ve Kıbrıs”, *Türk Dili*, sa 614, Ankara.
- Öztürk 2003a: Rıdvan Öztürk, “Rumca-Türkçe Mülemma Mani Tarzı Söylenmiş Şiirler Üzerine”, *SÜ Türkjiyat Araştırmaları Dergisi*, Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun’a Armağan, sa.13, Konya235–249.
- Papapavlou 1994: Andreas N. Papapavlou, *Language Contact, Lexical Borrowing in the Greek Cypriot Dialect*, Atina.
- Rauf Ali 1973: *Kıbrıs’ın Magusa İlçesi Karpaz Bölgesi Türk Folkloru*, Ankara Üniversitesi, DTCF Lisans tezi, Ankara.
- Sakaoğlu 1983: Saim Sakaoğlu, *Kıbrıs Türk Masalları*, Ankara.
- Sakaoğlu 2003: Saim Sakaoğlu, *Kıbrıs Türkleri İle Türkiye Türklerinin Halk Edebiyatındaki Ortaklıklar*, *Türk Dili*, sy. 614, Ankara, s.167-179.
- Uluçamgil 1998: Orbay Deliceirmak, *Süleyman Uluçamgil-Bütün Eserleri*, Lefkoşa.
- Yaşın 1994: Mehmet Yaşın, *Kıbrıslı Türk Şiiri Antolojisi*, İstanbul.
- Yaşın 1999: Mehmet Yaşın, *Eski Kıbrıs Şiiri Antolojisi*, İstanbul.
- Yorgancıoğlu 1980: Oğuz Yorgancıoğlu, *Kıbrıs Folkloru*, Lefkoşa.